

SHARQ MUTAFAKKIRLARI VA MUSIQA

Mavlonova Aziza Islom qizi

Musiqa madaniyat fakulteti,

Vokal va cholg'u ijrochiligi

II-bosqich talabasi

mavlonovaaziza757@gmail.com

ilmiy rahbar:

Xolbekov Mingjigit Anvarovich

Vokal va cholg'u ijrochiligi kafedrası

o'qituvchisi

arrowarcher@mail.ru

Annotatsiya: Qadimiy madaniyat o`choqlaridan biri musiqa madaniyati ham juda boy va qadimiy merosga ega. Arab istilosi davrida madaniy yodgorliklar yo`qotib yuborilgan. Abu Nasr Muhammad Al-Forobiy qonun asbobini ixtiro qilgan. Markaziy Osiyoda ijtimoiy-madaniy soha 3 ta uslubiy yo`nalishda rivojlangan. Ushbu maqola tarixiy musiqashunoslik, ijrochilik san'ati va boshqalarning yuzaga kelish tarixi haqida fikrlarni o`z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Somoniylar, Tohiriylar, «Ilmi musiqiy», ixtilof, "samo'", klassitsizm, romantizm, impressionism, opera, simfoniya, konsert. Istilo, qazilma, Farobiy.

Inson hissiy kechinmalari, fikrlari, tasavvur doirasini musiqiy tovushlar izchilligi yoki majmui vositasida aks ettiruvchi sanat turi musiqa ilmi deyiladi. Uning mazmuni o'zgaruvchan ruhiy holatlarni ifodalovchi muayyan musiqiy badiiy obrazlardan iborat. Musiqa insonning turli kayfiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Bundan tashqari, musiqa shaxsning irodaviy sifatlarini, uning tabiatini ham yorqin aks ettiradi. Musiqaning ushbu ifodaviy tasviriy imkoniyatlari yunon olimlari — Pifagor, Platon, Aristotel tomonidan, Sharq mutafakkirlari — Forobiy, Ibn Sino, Jomiy, Navoiy, Bobur, Kavkabiylar tomonidan tasavvuf arboblari — Imom G'azoliy, Kalobodiy Buxoriy va boshqalar tomonidan yuqori baholangan, ilmiy tadqiq qilingan. Musiqaning inson ongi va hissiyotlariga ta'sir etishining ajoyib kuchi uning ruhiy jarayonlarga hamohang bo'lgan muayyan jarayonli tabiati bilan bog'liqdir. Musiqa asarlari mazmunida badiiy g'oyalar umumlashgan holda berilib,

musiqali obrazlarning o‘zaro munosabatlari taqqoslanish, to‘qnashuv, rivojlanish kabi jarayonida shakllanadi.

Qadimiy madaniyat o‘choqlaridan biri - O‘rta Osiyoda yashagan xalqlar jahon fani va madaniyati xazinasiga salmoqli hissa qo‘shganlar. Ular musiqa madaniyati sohasida ham juda boy va qadimiy merosga ega. Xususan o‘rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyati tarixiga doir qadimiy yozma manbalar va arxeologlari tomonidan topilgan yodgorliklar buning dalili bo‘ladi bu esa shu xalqlarning yuksak madaniyatga ega bo‘lganligini tasdiqlaydi. Lekin arab istilosi davrida (VII-IX asrlar) boshqa madaniy yodgorliklar qatorida musiqaga doir yozma manbalar ham kuydirilib, yo‘qotib yuborilgan. Shuning uchun O‘rta Osiyo xalqlarining so‘ngi ming yillik madaniyati tarixiga oid yozma manbalargina bizgacha yetib kelgan. IX asrning ikkinchi yarmida Movarounnahr va Xurosonda xalq ozodlik kurashining avj olishi, yerlik xalqlarning istilochilarga qattiq qarshilik ko‘rsatishi va qo‘zg‘olonlari natijasida arab xalifaligi hukmronligi ag‘darilib, mahalliy Tohiriylar va so‘ngra Somoniylar davlati barpo etildi. Bu davrda fan, madaniyat va san’atning rivojlanishi uchun bir qadar sharoit yaratildi. O‘rta Osiyodan chiqqan qator olimlar xuddi shu davrlarda o‘rta asr fani tarixida o‘zlarining ilmiy asarlari bilan jahonga mashhur bo‘ldilar. Fanning boshqa sohalarida ham o‘lmas ilmiy asarlar yaratgan al-Forobiy, Ibn Sino, al-Xorazmiy kabi ko‘pgina buyuk olimlar musiqa nazariyasi («Ilmi musiqiy») bo‘yicha ham ilmiy asarlar yaratdilar hamda Shark musiqa fani taraqqiyoti tarixida butun bir davr ochib berdilar. Bu olimlar Sharq xalqlarida qo‘llanilgan musiqa nazariyasining yuzaga kelishida hal etuvchi rol o‘ynadilar.

Musiqa ilmiga ulkan xissa qo‘shgan buyuk faylasuf olim, o‘rta asr Sharq musiqa nazariyasining asoschilaridan biri - Abu Nasr Muhammad Al-Forobiy 871 yilda Sirdaryo yoqasidagi Forob shahrida tug‘ilib, 950 yilda vafot etgan. U, O‘rta Osiyo turkiy qabilalaridan chiqqan bo‘lib, dastlabki ma’lumotni o‘z yurtida oladi. Durustgina bilim egasi bo‘lgan Al-Forobiy Bag‘dod, Damashq shaharlariga, so‘ngra Misrga boradi va u yerlarda o‘z ma’lumotini oshiradi. Al-Forobiy ajoyib musiqachi va musiqa nazariyachisi edi. U, o‘z davrida mavjud bo‘lgan barcha musiqa

asboblarida chalardi. Kuylarni ayniqsa nay va tanburda katta mahorat bilan ijro etardi. Ba'zi manbalarda ko'rsatilishicha, Al-Forobiy qonun asbobini ixtiro qilgan, o'sha davrlarda mashhur bo'lgan ud sozini takomillashtirishda juda katta ishlar olib brogan. Sharq olimlari o'zlarining ensiklopediya tarzida yozilgan kitoblarida, dastlab musiqani falsafa fanlaridan biri deb hisoblaganlar, bunda ular, shubhasiz, musiqaning badiiy-estetik kuchi va ijtimoiy-tarbiyaviy rolini hisobga olgan bo'lsalar kerak. So'nggi davrlarda esa musiqa ilmi matematika fanlarining biri sifatida ensiklopediya tarzidagi kitoblarga kiritilgan edi. Al-Qindiy (IX asr), Al-Forobiy, Ibn Sino, Al-Xorazmiy kabi mashhur olimlarning asarlari ko'p asrlar davomida Sharq xalqlari musiqa nazariyasini sharxlab berishda asosiy manba bo'lib xizmat qildi va so'nggi davrlarda yaratilgan musiqa risolalarining mazmunini aniqlab berdi. Al-Forobiy zamonasidan boshlab, qariyb XV-asrlargacha yozilgan musiqaga oid nazariy risolalarning mavzusi, mundarijasi (ularning ichki mazmunidagi ba'zi tafovutlardan qat'iy nazar) bir-biriga juda ko'p masalalarda yaqin turadi. Musiqa nazariyasiga bag'ishlab turli davrlarda yaratilgan bu risolalarda ayrim masalalar yuzasidan ba'zi ixtiloflar mavjud. XIII asrning ulkan olimi Safiuddin Abdulmo'min Al-Urmaviy, Al-Forobiyning nazariy mulohazalarini ba'zi masalalarda to'g'ri kelmasligini isbotlashga harakat qilgan edi. Bunday ixtiloflar musiqa akustikasi, musiqa tovushi (savt yoki nag'ma), ritm (iqo') ta'rifida, ud asbobidagi ayrim pardalarning o'rnini aniqlashda va boshqa masalalarda o'z ifodasini topgan. Bunday ixtiloflarda qariyb, uch asrdan ko'proq davr musiqasining tarixiy. taraqqiyoti jarayonida yuzaga kelgan o'zgarishlar o'z aksini topdi. Sharq musiqa risolalarida qo'yilgan masalalar xozirgi zamon boshlang'ich musiqa nazariyasiga yaqin turadi. Lekin o'rta asr musiqa risolalarida Sharq xalqlari o'tmish musiqasining amaliy tomonlari bilan bog'liq bo'lgan masalalar ham borki, hozirgi zamon musiqa nazariyasida bular umuman uchramaydi. O'rta asr musiqa olimlari nazariy masalalarda ko'proq Al-Forobiy, Ibn Sino asarlarida berilgan ta'rifni asos qilib olganlar. Musiqa nazariyasi so'nggi davrlarda yashab, ijod etgan olimlar Safiuddin Abdulmu'min, Mahmud Bin Mas'ud Ash-Sheroziy (XIII-XIV), Xo'ja Abdulqodir Marog'iy (XIV asr), («Jamiul-alxan», «Maqasidul-alqan» risolalari avtor), Al-

Qusayniy, Abduraxmon Jomiy (XV asr) va boshqalarning asarlarida yanada rivojlantirilgan edi. Bu olimlarning musiqa risolalarida maqom masalasi musiqa nazariyasining eng yirik va tub masalalaridan biri sifatida qaraladi. Chunki musiqa nazariyasini sharhlab berishdan maqsad uni jonli musiqa asarlari - maqomlar bilan bog`lashdan hamda musiqa amaliyotini umumlashtirib tushuntirib berishdan iborat edi.

Bugungi kunda tarixiy musiqashunoslik musiqa madaniyati taraqqiyotiga har tomonlama ta`rif berishni o`z oldiga asosiy maqsad qilib qo`yib, uni tarixiy jarayon, falsafa, mafkura, adabiyot, teatr va san`atning boshqa turlari rivoji bilan bog`liq holda yoritadi. Musiqaning umumiy tarixidan tashqari yirik mintaqalar (Yevropa, Osiyo kabi), bularning munosabati (G`arb Sharq yoki Sharq-G`arb), ayrim mamlakatlar va xalqaro yoki muayyan davr musiqa tarixi (klassitsizm, romantizm, impressionizm), shuningdek, musiqiy uslub, janr va shakllar (opera, simfoniya, konsert va h.k.), ijrochilik san`ati va boshqalarning yuzaga kelish tarixini o`z ichiga oladi. Musiqa ijodiyotini tadqiq qilishda tarixiy musiqashunoslik, musiqiy nazariy taxlil ma`lumotlariga tayanadi, o`z o`rnida nazariy musiqashunoslik xulosalari to`liq va ilmiy bo`lishi maqsadida o`rganilayotgan hodisalarga tarixan yondashadi. Nazariya va tarixiylikning chuqur, uzviy aloqadorligi musiqashunoslikning asosiy shartlaridandir. Biz yoshlar ayniqsa musiqa sohasida ta`lim olayotgan talabalar sharq va g`arb musiqashunos olimlarining ilmiy merosini o`rganishimiz va bilimlarimizni o`zbek musiqasi rivoji uchun safarbar qilishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. T.Ye.Solomonova. O`zbek musiqasi tarixi. T.1981.y.
3. I.Rajabov Maqomlar masalasiga doir. T.1963.y.
4. O.Matyaqubov Og`zaki an`anadagi professional musiqaga kirish. T.1983.y